

Хумор и динамична адаптивност в мултикултурното пространство

Ася Велева

В изграждането на мултикултурно пространство хуморът изпълнява бивалентни функции, пулсиращ между асимилацията в по-голямата общност и лоялността към традициите и ценностите на собствената група. Този факт намира обяснение в онтологията на феномена като фактор, подпомагащ или ограничаващ динамичната адаптивност на личността в социалния свят.

Изглежда противоречивата природа на хумора се разгръща последователно и спираловидно във времето в процеса на индивидуалното развитие: първоначално експлозивно, по посока приобщаване към околните, впоследствие – имплозивно – затваряне в тяхната хомогенна субкултура. При това основните фактори, определящи как ще се разгръне хумористичното развитие са средата и възпитанието. Оттук познаването на отношението между хумора и динамичната адаптивност намира практически изходи в интеркултурното образование.

Humor and Dynamic Adaptation in Multiculture Community

Assia Veleva

The social functions of humor in multiculture community serve to dual trends: it plays an important part in group incorporation into a shared culture, and on the contrary, humor displays and supports groups' distinctions according to traditions, attitudes and values. There is every reason to think that this fact is due to humor's ontology as a factor that promotes or restricts one's dynamic adaptation to society.

It seems that the conflicting social functions of humor appear consecutively and spirally during individual development: at first explosively, incorporating the person into the group, sometime later – implosively – retiring him in it's homogeneous subculture. Furthermore, two main factors that determine this development are environment and education. From here, knowledge about the relation between humor and dynamic adaptation finds practical outcomes in pedagogy.

Хуморът е неотменен, макар и изменчив атрибут на живота на обществото и играе важна роля при изграждането на общо културно пространство. Класическото социологическо тълкуване на феномена определя неговите функции в социума: да обслужва груповата интеграция, но

и диференциация, да се проявява в динамиката и на конфликта и на съгласието, както и да подпомага процеса на самоидентификация. В духа на тази интерпретация на хумора могат да се потърсят пресечните му точки със съвременните социални реалности. Очевидно е, че противоречивата му природа кореспондира с основни проблеми, проявяващи се при взаимното проникване на културите: от една страна, възможностите за обединяване на хората и приемане на общочовешки ценности, от друга – опасността от загуба на идентичност и съществуващите негативи във взаимоотношенията между малки и големи общности. Всяко от посочените измерения на глобализацията може да се реализира в и чрез хумор.

Има много свидетелства за това, че хуморът притежава силата да сближава хората и предпоставя другите свързващи феномени – игра, въодушевление, приятелство [10]. При това сплотяващият му характер не е локализиран единствено в рамките на относително хомогенни групи от хора – смехът преодолява граници, езикови бариери, служи на комуникацията между културите [9]. Той представлява средство за постигане на емоционално и културното съзвучие между отделни индивиди или групи и се разглежда като един от показателите за комплексна акултурация [12].

Но хуморът може да играе и противоположна роля в настоящата ситуация на преодоляване на националните ограничения и съществуваща реална опасност малки и големи общности да изгубят идентичността си. По думите на А. Дмитриев, в общество, където социалните, географски и морални граници не са така забележими, етническите шеги и анекдоти възстановяват необходимата дистанция между «нас» и «тях», подхранвайки лошо скрити националистически чувства, ненасвист, злоба и съзнание за собствено превъзходство [4]. В този случай смехът не служи на междугруповата интеграция, а установява граници. Нещо повече – насмешката и осмиването могат да доведат до открито противопоставяне и

конфронтация. В психологията е прието тези видове хумор да се обозначават като *социалноприемлив* израз на агресия – човек, живеещ във високоразвито общество не може да й даде воля с помощта на действия, но остроумието открива възможност за отмъщение без риск. Доколко безопасно е подобно подценяване на негативизма в осмиването илюстрира случаят с изпълнения с много омраза дебат за чужденците в Дания, публикуваните карикатури на Мохамед като отдушник на раздразнението, последвалият международен скандал, финансови загуби, въоръжени сблъсъци и жертви, които свидетелстват за потенциалния заряд на хумора като катализатор на конфликт.

Обобщавайки казаното дотук и пренасяйки го на фона на съвременното модерно общество може да се твърди, че в изграждането на мултикултурно пространство хуморът изпълнява бивалентни функции, пулсиращ между асимилацията в по-голямата общност и лоялността към традициите и ценностите на собствената група.

Въпреки че през последните години значително нарастна броят на разработките, систематизиращи маркираните социални функции на хумора, все още знаем твърде малко за причините той да влияе по един или друг начин върху динамиката на междуличностните и междугруповите взаимоотношения (дори още по-малко в мултикултурна среда). Това е така защото социологическите описания на хумора са фрагментарни и статични и не дават информация за разгръщането му като **интерперсонален процес** с неговите позитивни и негативни страни в тяхното развитие, взаимодействие и отношение към тенденциите на интеграция и диференциация. За да се осъществи това е необходимо противоречивата социална природа на хумора да се проследи в онтологията му като фактор, подпомагащ или ограничаващ динамичната адаптивност на личността в социалния свят.

В момента на появата си на света, индивидът веднага започва да се приобщава към най-близкото си обкръжение, подбуждан от вроденото си (определено от Адлер като) «чувство за общност». В хода на психическото си развитие той се свързва все по-дълбоко и с все по-широка сфера от действителността [6]. Този процес е насочен към формирането на динамична адаптивност, изразяваща се, според М. Белова, в открояването и отделянето на личността от другите хора и същевременно вписването ѝ в безбрежната общочовешка глобална идентичност, гъвкавост и дестандартизация във всичките ѝ аспекти [1].

Има редица основания да се предположи, че хуморът и динамичната адаптивност са фундаментално свързани. Известно е, че усмивката е (вроден) фиксиран модел на поведение, изпълняващ комуникативни функции – чрез нея човекът насреща ни съобщава, че е готов за позитивно общуване [7]. Тя е основно средство за поддържане на взаимността още от най-ранна възраст и се определя като **първата отчетлива проява на социална активност** [6] за споделяне на положителни емоции.

В първите хумористични интеракции, както и в първата усмивка, няма и следа от негативизъм. Всички изследвания потвърждават, че протохуморът се появява като реакция на необичайното поведение (несъответствието е същността на смешното), но само и единствено в незаплашителни ситуации, при събития, носещи положителен емоционален заряд и нещо нестандартно спрямо обичайното положение на нещата. Постепенно **хумористичният обмен става централен за социалните интеракции** в ранна възраст [12]. И тъй като за човек е трудно да не харесва някого, който го кара да се смее, децата с добри хумористични умения се превръщат в желани партньори, включват се по-лесно, в повече и по-разнообразни групи [11].

Може да се обобщи, че бидейки един от първите начини за оказване на позитивно въздействие върху другите, усмивката, а след нея и хуморът, се

превръщат в инструмент, благодарение на който човешкото същество активно изгражда положителни отношения с околните и се интегрира в различни социални групи. Това дава основание хуморът да се разглежда като фактор, подпомагащ динамичната адаптивност. Този процес може илюстративно да се представи като експлозивно разгръщаща се спирала, на която всяка от навивките представлява вписване на личността във все по-широк социален кантекст.

Но хуморът като несъответствие (разликата между това какви са нещата и това какви трябва да бъдат), носи в себе си потенциала както на съзидателно начало (и творческо, и социалноинтегриращо), така и на разрушителна сила. Защото «всяка особеност или странност, отделяща човека от неговото обкръжение, може да предизвика смях» [5, с. 42]. Според А. Бергсон той несъмнено «изпълнява полезна функция... да притеснява, унижавайки» и по този начин да гарантира спазване на груповите норми и правила [2, с.85]. В това свое проявление хуморът се явява средство не само за интеграция вътре в групата, а и за отделянето ѝ (понякога и противопоставяне) на Другите, които трудно биха простили осмиването и подигравката. Наред с това негативният хумор изпълнява консервативна функция - отричайки отклоненията от обичайното и познатото, той се явява пречка за форсиране еволюцията на бързопроменящото се общество от традиционни структури към потенциални вариации.

Пренесен върху плоскостта на индивидуалното развитие, негативният хумор бележи повратна точка във формирането на динамичната адаптивност. Докато свързаният с положителни емоции, сплотяващ хумор е генетически първият вид, присъщ на човека от най-ранна възраст, негативният, по данни от редица изследвания [11, 13], може да възникне не по-рано от около 4-годишна възраст, тъй като за разбирането му са необходими когнитивни механизми, познания за социалния живот, индивидуални предпочитания и

морални правила, за които децата не знаят нищо или твърде малко. С появата на осмиването смехът се превръща от инструмент за приобщаване на детето към заобикалящите го, в средство за конфронтация, при това широко използвано. И тук е много важно да се подчертае, че **в тази си роля хуморът черпи ресурси от обкръжението** и е в състояние да «херметизира» личността (под страх да не изглежда смешно) в рамките на шаблона, очертаващ отличителните особености на една ограничена група хора като по този начин причини вътрешното ѝ затваряне за интеркултурните ценности и морал. Следователно насмешката и осмиването представляват потенциална пречка пред динамичната адаптивност - ако до този момент хумористичното развитие се е разгръщало експлозивно, увеличавайки културното пространство, в което се вписва отделната личност, с появата на смеха над Другите, спиралата му започва да се затваря в себе си (движението е имплозивно).

Вглеждането в отношението между хумора и динамичната адаптивност показва, че ако на повърхностната социологическа интерпретация на феномена изплуват (и са очевидни) неговите бивалентни социални функции, на по-дълбоко, **личностно** ниво хуморът е не просто техен аритметичен сбор, а една възходяща спирала на развитие към културна интеграция с вариативни (според средата) изходи. Тук се преплитат проблемите на развитието на чувство за хумор с тези на възпитанието в условия на глобализация. Тъй като хумористичното отношение към различните аспекти на човешкия живот се закрепва в груповото съзнание [3] и съпровожда човек от най-ранно детство, хуморът в известен смисъл става средство за познание на света [4]. И ако той е носител на негативни интеркултурни нагласи, възпрепятства вписването на индентичностите в едно плуралистично общество като по този начин нарушава баланса в интегритета и на отделните личности и групи, и на глобалната култура.

Другият възможен изход е хуморът да реализира ролята си на агент на взаимното проникване на културите, да тушира повърхностните различия между тях и да засили **личностната** значимост на чисто хуманните ценности и морал. Само в този случай може да се осъществи предвиждането на И. Славов, че “една бъдеща енциклопедия на европейския хумор ще разкрие в по-голяма степен **общността между народите**, отколкото най-задълбочените етнопсихологически изследвания” [8, с. 20].

Цитирана литература:

- 1.Белова, М. Адаптивността и нестандартността на личността в условията на глобализация. – С: Веда –Словена, 2004.
- 2.Бергсон, А. Смехът: Есе относно значението на комичното. – София: Сонм, 1996.
- 3.Бутенко, И. Юмор как предмет социологии, 1997.
- 4.Дмитриев, А. Социология юмора: Очерки. – Москва: Отд.ние философии, социологии, психологии и права РАН, 1996.
- 5.Пропп, В. Проблем комизма и смеха. – Москва: Искусство, 1976.
- 6.Психологический атлас человека. Под ред. А. Реан. – Санк-Петербург: Прайм-Евро, 2006.
7. Сиймън, Д., Д. Кенрик. Психология. – София: НБУ, 2001.
8. Славов, И. Вицотерапия. – София: Бул-Корени, 2003.
- 9.Fakten ueber das Lachen. In http://www.mdr.de/hier-ab-vier/rat_und_tat/3103.html
10. Fry, W. Humor lehrt uns immer etwas Neues.//Psychologie heute, 2000, №1, p. 67-69.
11. Mc Ghee, P. Understanding and Promoting the Development of Children’s Humor. – New York: Kendall/Hunt Publishing Company, 2002.
- 12.Reddy, V., E. Williams, A. Vaughan. Sharing humor and laughter in autism and Down’s syndrome. In british Journal of Psychology, 2002, 93, p. 219-242.
- 13.Wicki, W. Humor und Entwicklung: Eine kritische uebersicht. Zeitschrift fuer Entwicklungspsychologie und Paedagogische Psychologie, 2000, 32 (4), p. 173-185.